

הרב ארי יצחק שבט

עיון מחדש בכפילות עשרת הדברות
דיברות הנשים ודיברות הגברים

ראשי-פרקים

- א. בית יעקב – הנשים; בני ישראל – הגברים
- ב. השוואת עשרת הדברות
- ג. מידת הדין ומידת הרחמים
- ד. יצרים חומריים לעומת רגשות
- ה. שינויים הנובעים מהשינוי שבקהל השומעים
- ו. השינויים בטעמי השבת
- ז. השינויים באיסור עדות שקר ושוא
- ח. סיכום

א. בית יעקב – הנשים; בני ישראל – הגברים

הסברים אחדים נאמרו באשר לשינויים הקיימים בין "עשרת הדברות" שבספר שמות (פרק כ) לבין אלו שבספר דברים (ה).¹ ברם, המעיין ירגיש שחסר הסבר אחד כללי שיקיף את מכלול השינויים האינדיבידואליים,² שהם שלושים ואחד (!) במספר, כולל שינויי כתב, וא"י"ם נוספים וכדו'. במאמר זה אציע בעז"ה הבהיר כללי, על סמך חילוק שלעני"ד מרומז כבר במכילתא וברשי"י. על הפסוק (שמות יט, ג) "ומשה עלה אל האלקים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר: **כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל**" מפרש רשי"י (בשם המכילתא):

"כה תאמרי" - בלשון הזה וכסדר הזה,

"לבית יעקב" - אלו הנשים שתאמר להן **בלשון רכה**,

"ותגיד לבני ישראל" - עונשין ודקדוקים פירש **לזכרים**, דברים הקשין כגידין.

1 אבן-עזרא, רמב"ן ואחרים פירשו שבדברים מוסיף משה תוספת ביאור. אחרים עמדו על השוני בזמן ובמצב, שהדברות בדברים נאמרו על סף הכניסה לארץ ישראל (רש"י הירש), לאחר שבירת הלוחות (משך-חכמה, וע"י בבא-קמא נד, ב-נה, א), לאחר חטא העגל (מלבי"ם), או לאחר שאומות העולם סרבו לקבל את התורה (כלי-יקר).

2 הכלל של הרמב"ן אינו מסביר את התוספות שבספר שמות. החילוקים שבין דיברות שלפני חטא העגל ושבירת הלוחות לבין דיברות שלאחריהם מסבירים שינויים בודדים בלבד. אף בהסברים הכלליים של הרב הירש ובעל כלי-יקר חלק מהשינויים מוסברים היטב, אך לחלק מהשינויים אין הם מתייחסים כלל.

מפרשי רש"י³ מסבירים, שקיימת הקפדה על הסדר - האמירה לנשים תקדים להגדה לגברים, אך אין הם מסבירים מהי אותה אמירה רכה שהקדימו לנשים. כמו כן לא מבואר מהי ההגדה הקשה לגברים. נראה לעני"ד שהפתרון לשאלה זו היא גם המפתח להבנת ההבדל בין הדברות בשמות לבין הדברות בדברים.⁴ בדרך כלל מנסחת התורה את ציוויה בלשון זכר.⁵ אולם בפרשות אלה שאנו עוסקים בהן, אציע בזאת שהדברות שבספר שמות מופנות כלפי בית יעקב, הפן הנשי של כלל ישראל, ואילו הדברות בדברים מכוונות כלפי בני ישראל, הפן הגברי של העם.⁶ אנו נמצא שהצד השווה בין כל השינויים וההשמטות שבספר שמות הם תוצאה מכך שדברות אלו מכוונות לאופי המיוחד של נשים ובהתאם לצרכים החינוכיים שלהן; ואילו התוספות וההשמטות שבספר דברים מתאימים לדיבור מיוחד לגברים.

ב. השוואת עשרת הדברות

שמות – פר' יתרו – פרק כ	דברים – פר' ואתחנן – פרק ה
1	אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים
2	לא יהיה לך אלהים אחרים על פני.
3	לא תעשה לך פסל
4	וכל תמונה
5	אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ

3 עיי גור-אריה, שפתי-חכמים ובאר-אברהם.
 4 כפי שיבואר בהמשך, הצעתנו להסברת החילוק בין שתי מערכות הדברות אינה תלויה בכלל בחידושנו בהסבר הפסוק "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" ובמכילתא שם. ברם, אם חילוקנו צודק, ייתכן להלביש פירוש חדש זה גם על הדרשה המעורפלת של המכילתא.
 5 הדיבור בלשון זכר לא מנע מחז"ל מלדרוש ש"כה תאמר לבית יעקב" מדובר כלפי נשים (למרות שלכלל ההצעות להבנת המכילתא מנוסחת אותה "אמירה" בלשון זכר). מאותה סיבה, אין בשימוש בלשון זכר בדברות בשמות כדי להפריע להצעתנו. בדומה לזה גם היום, הספרות למורים ועובדים סוציאליים וכד' כתובה בלשון זכר למרות שהרוב המכריע שהלומדים וקוראים הינן נשים. ועייין עוד בהערה הבאה.
 6 עיי' תורת הסוד, יש בחינות של זכר ושל נקבה בכלל העולם, ובכל אחד ואחת. במאמר זה נתייחס לבחינות של הנשיות והגבריות, ותכונותיהם ותפקידיהם המסורתיים בדרך של הכללות, כדברי רבותינו שלפנינו (חז"ל, המהר"ל, רמח"ל ועוד). כמו בהרבה כללים, גם פה יש רבים היוצאים מן הכלל - גברים עם תכונות שבדרך כלל מצויות אצל נשים, ולהיפך. בוודאי מצויים בנים שהגישה הרכה מתאימה להם, ומאידך גיסא בנות שזקוקות לעונשים ולדקדוקים. הבחנה זו בין הפן הגברי והנשי של המציאות, ולאו דווקא בין נשים וגברים ממש, משתמעת גם במקור בוחור (יתרו פ,א) המקביל למכילתא, שמדבר על "גבר שבגברים".

שמות – פ' יתרו – פרק ב	דברים – פ' ואתחנן – פרק ה
6	לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלקיך א-ל קנא פקד עון
7	אבת על בנים על שלשים
8	ועל רבעים לשנאי. ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי
9	מצותי
10	מצותו (כתיב)
10	לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא.
11	זכור
11	שמור
12	את יום השבת לקדשו
13	כאשר צוך ה' אלקיך
14	ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך
15	ויום השביעי שבת לה' אלקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך
16	עבדך ואמתך
16	ועבדך ואמתך
17	ובהמתך
17	ושורך וחמורך וכל בהמתך
18	וגרך אשר בשעריך
19	למען ינוח עבדך ואמתך כמוך.
20	כי ששת ימים עשה
20	וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך
21	ה'
21	ה' אלוקיך
22	את השמים ואת הארץ
22	את הים וכל אשר בם
23	וינח ביום השביעי
23	ביד חזקה ובזרע נטויה
24	על כן ברך
24	על כן צוך
25	ה'
25	ה' אלקיך
26	את יום השבת ויקדשהו.
26	לעשות את יום השבת.
27	כבד את אביך ואת אמך
28	כאשר צוך ה' אלקיך
29	למען יארכון ימך
29	למען יאריכון ימך
30	
30	ולמען ייטב לך
31	על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לך
32	לא תרצח לא תנאף לא תגנב
32	לא תרצח ולא תנאף ולא תגנב

שמות – פרי' יתרו – פרק כ	דברים – פרי' ואתחנן – פרק ה	
לא תענה ברעך	ולא תענה ברעך	33
עד שקר	עד שוא	34
לא תחמד	ולא תחמד	35
בית רעך	אשת רעך	36
לא תחמד	ולא תתאוה	37
אשת רעך	בית רעך	38
	שדהו	39
ועבדו ואמתו ושורו וחמרו	ועבדו ואמתו שורו וחמרו	40
	וכל אשר לרעך	41

ג. מידת הדין ומידת הרחמים

אחד ההבדלים הבולטים בין גברים לנשים עוד משחר ילדותם וגם בהמשך חייהם הוא מידת עקשנות היתר של הגברים (הנובעת מה"אגו הגברי") שמצריך יחס יותר נוקשה וכופה, יותר ענשים ואיומים לעומת היחס של רחמים, אהבה ועדינות המאפיין נשים. להבדל זה התכוונו חז"ל במדרש שהזכרנו: לבני ישראל, לגברים, דרושה הגדה "קשה" עם איומי "ענשים ודקדוקים"; ואילו לבית יעקב, לנשים, גישה כזאת עלולה דווקא להזיק; להן דרושה אמירה "בלשון רכה".

בהתאם לכך, מופיעה התוספת "כאשר צורך" או "על כן צורך" 3 פעמים בדברים (שורות 13,24,28) במקומות שבשמות אין היא מופיעה (ההבדל בולט במיוחד במצוות השבת, שבה לעומת "על כן צורך ה' אלקיך" בדברים, באה בשמות לשון חיובית ביותר "על כן ברוך ה'") [25-26]. במקרים הללו, הציווי גם נעשה בשם "אלקיך" - מידת הדין. שם זה, "אלקיך", מוזכר 4 פעמים בדברות בפר' ואתחנן. באותם מקומות בפר' יתרו מופיע רק שם חז"י"ה (21,25), או שהביטוי הושמט בכלל (13,28).

הדגשה זו שבדברות השניות על מידת הדין משתקפת גם בהדגשת השכר והעונש שמקבלים בשל קיום הדיברות או הפרתם. במצות כיבוד אב ואם שבס' דברים מובטח מעבר לאריכות ימים, שכר נוסף: "למען ייטב לך" (30). וכשמדובר שם על עונש, קיימת הרחבה בנושא זה - "פקד עון אבות על בנים ועל

שלשים ועל רבעים לשנאי" (7-8) שני וא"וים נוספים: במלה "אבת" ובמלה "עליו".⁷

ד. יצרים חומריים לעומת רגשות

בנוסף לעקשנות ולטיפוח האגו, המאופיינים בן הגברי של בני ישראל, יש צורך אצלם גם בהכנעה ובמידת הדין כתשובה ליצרים החומריים התאוותניים הקיימים אצלם יותר מאשר אצל הנשים. כבר ציינו לעיל שבספר דברים מודגשים יותר צדדי השכר ("למען ייטב לך על האדמה" - 30) והעונש המרתיע (7). תגבורת היצר הרע שאצל הגברים מסבירה גם את התוספת בהצטוותם "לא תתאוה" (37) מעבר לציווי הבודד "לא תחמד" שבספר שמות.⁸

בעולם כולו מספר הגברים הרוצחים, הנואפים, החוטפים, הגונבים, השקרנים והחומדים עולה על מספר הנשים החוטאות באותם פשעים. על כן מרחיבים בספר דברים כלפי הגברים (בתוספת ו') בין כל ציווי וציווי שבלוח השמאלי הכולל את המצוות שבין אדם לחברו (32-37), ובכך מסב המקרא את תשומת לבו של השומע הגברי ליתר הקפדה בנושאים אלו, שהוא נגוע בהם יותר.

הציווי "שמור" שבדיבר השבת (שורה 11) בספר דברים, הרומז למצוות הלא-תעשה שבשבת (ברכות כ,ב), מתאים למגמת ה"דקדוקים" (פרטי ל"ט אבות המלאכות האסורות) וה"עונשים" (חיובי סקילה) להם זקוקים הגברים. מאידך גיסא, לנשים יותר מתאימה מצות העשה "זכור את יום השבת לקדשו", שהיא בנימה חיובית יותר ומאיימת פחות.⁹

7 כשתי מערכות הדברות כל כך זהות, אין ספק שכל שינוי קל, אפילו תוספת או החסרת האות ו', נעשה בכוונה אלוקית ולא במקריות, כדי להסב את תשומת ליבנו לאותה מלה או רעיון, ובפרט בפרשה כה מרכזית כמו עשרת הדברות. בעל כלי-יקר, הרשי"ר הירש ואחרים דרשו וא"וים אלו (בניגוד לראבי"ע), אך לא מצאתי מי שסיביר כל וא"ו נוסף.

8 ע"ע העמק-דבר דב' ה,יח.

9 אמנם, הנשים התחייבו בלאוויים של שבת, ורק מהם לומדים את חיוביהן בעשין של שבת ("וכל דאיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה" - ברכות כ,ב), מ"מ לא קשיא, כי כל זה נובע מטעמים טכניים של הכללים, לפיהם הן חייבות במצוות לא-תעשה ופטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן. אך מבחינת התאמה פסיכולוגית ברור שהזכירה החיובית מכוונת יותר לפן הנשי, לעומת הדיוקים והעונשים ב"שמור" שמכוונים כלפי הגברים, וכדברי המכילתא. בהקשר זה ניתן להזכיר גם את דברי המלבי"ם (שמות כ,יא) שכתב: "היה ראוי שיכתב בראשונות שמור, ובשניות זכור, לפי הטעמים שנתן בכל אחד. וע"כ מבואר, שבעת שנאמר זכור אמר ג"כ שמור בדבור אחד, וכן בהפך. ובא טעם הראשונות על שמור והשניות על זכור, כי נאמרו בדבור אחד."

"ביד חזקה וזרוע נטויה" (23) והזכרת העבר המשפיל - "כי עבד היית בארץ מצרים" (20) - באים בס' דברים להכניע את הצד הגברי, האגואיסטי, הדינמי והאקטיבי, לקראת קבלת עול מצות שמירת השבת. אצל בית יעקב, שהצניעות טבעית להן, דרוש הדבר פחות. אצלן מוטיב השבת הוא יותר סטטי, רגוע, פסיבי וחיובי - "וינח ביום השביעי" (23).

שמא תאמר שבכל התחומים הנשים "עולות" על הגברים, הננו רואים שלנשים יש "יצר" אחר שלפעמים מסוכן לא פחות מהיצרים הבולטים אצל הגברים, והוא הרגש. בהלכות נדרים וכישוף, אנו עדים ליחס מיוחד כלפי סכנת הרגש הדתי של נשים כשאינו מבוקר (במדבר ל, ושמות כב, יז). כשרון נוסף שבדרך כלל מפותח יותר אצל נשים הוא החוש האסתטי. **שלושת הנטיות הללו, לדתיות, התרגשות, ולאסתטיקה** לכשעצמן הן חיוביות אך **צירופם מוביל לסכנת האלילות**. מטעם זה הוסיף המקרא בספר שמות ו' נוספת בדיבר השני: ¹⁰ "לא תעשה לך פסל וכל תמונה", במקום שבס' דברים כתוב: "לא תעשה לך פסל כל תמונה" (4).

על פי כל זה, מובנת המסורה לכתוב בדברים "ולשמרי מצותי" (9) המתנייחסת לקב"ה, עם שמירת "דיסטנס" (גוף שלישי) לעומת השימוש בגוף ראשון ("ולשמרי מצותי") בעשרת הדיברות "הנשיות". "ימין מקרבת" הינה מידה מתאימה יותר לפן הנשי, בעוד ש"שמאל דוחה" מתאימה יותר לפן הגברי.

ה. שינויים הנובעים מהשינוי שבקהל השומעים

על סמך הצעתנו, נראה שהפרטים והדוגמאות המובאות בדיברות מותאמים לקהל השומעים - בשמות לנשים, ובדברים לגברים.

במצוות "לא תחמד" שבדברים הוקדמה האזהרה שלא לחמוד **אשת רעך** לפני בית רעך (36-38), שהרי הפנייה היא לגברים. בשמות הפנייה היא לנשים,¹¹ ועל כן הוקדם האיסור לחמוד "בית רעך", קנאה המאפיינת יותר את הנשים. **המין הגברי מוזהר יותר** שלא לחמוד "שדה" חברו (39) - דבר שאינו מופיע כלל בס' שמות¹² - כיון שבדרך כלל נשים אינן בעלות שדות (רוב רובן של הנשים לא

¹⁰ עיין העמק-דבר על שמי' כ, ד.

¹¹ כתבנו בראשית דברנו (הערה 5) ששני סדרי הדברות מנוסחים באופן כללי בלשון זכר גם כשפונים לפן הנשי שבעם, כדרך כל המקרא, וע"כ מוזכר בשמות לא לחמוד "אשת רעך" ולא כתוב "בעל רעך". בנוסף לכך, יש מגמה שהדברות יהיו כמה שיותר זהות.

¹² אולי י"ל שבגלל השמטת המלה "שדה" בשמות יש "פיצוי" בתוספת וא"ו להדגשה במלה "שורי" (41). ו' זו שנוספה ב"שורי" היא האות היחידה מכל שלושים ואחד השינויים בין הדברות שמתיישב רק בקושי עם הצעתנו.

נטלו חלק בארץ). מאותה סיבה, בעוד שסי' שמות מסתפק במונח הכללי "בהמתך", שאנו מוזהרים להשביטה בשבת, הרי שבסי' דברים, כשפונים אל הגבר החקלאי, מפרטים יותר: "ושורך וחמורך וכל בהמתך" (17), שהרי בדרך כלל הוא זה שעלול להשתמש בשבת בבהמות עבודה אלו.

שינוי נוסף הוא כתיב המסורה בשכר לכיבוד אב ואם. בסי' שמות כתוב: "למען יארכון ימך", ואילו בדברים: "למען יארכון ימך" (29). בדרך הטבע, נשים מאריכות ימים יותר מגברים.¹³ על כן, כלפי הגברים כתוב "יארכון" בלשון הפעיל, שמשמעותו יתר התערבות חיצונית הנחוצה כשיוצאים מדרך הטבע בעת נתינת השכר למכבד את אביו ואת אמו. אבל כלפי הנשים, שבין כך מאריכות ימים, לא נחוצה פעילות חיצונית יתירה, ולכן לא כתוב בלשון הפעיל.

1. השינויים בטעמי השבת

לאחר שראינו שהשינויים שבדברות מתייחסים להבדל באופי ובדרך החינוכית השונה בין שני חלקי העם, נשים וגברים, וממילא גם שונים הם בפרטי ניסוח הדברות וההדגשים, נוכל לגשת לשני ההבדלים הגדולים ביותר בין המערכות.

שביתת השבת בספר שמות מוצגת כזכר למעשה בראשית, ואילו בסי' דברים כזכר ליציאת מצרים (20-23). גם פה מתבטאות שתי הפנים של העולם בכלל ושל עם ישראל בפרט, שהן מבחינות זכר ונקבה.

השבת הלאומית היא עדות ישראל שה' הוציאנו ממצרים. אומות העולם לא השתחררו ביציאת מצרים, ועל כן "גוי ששבת חייב מיתה". השבת הלאומית היא מבחינת "ביני ובין בני ישראל" (כאמור לעיל בני ישראל הוא כינוי הגברי והלאומי שלנו), ומבחינת עדות, ר"ל בתחום הגברים (נשים פסולות לעדות). לאומיות היא תחום שמדגיש את השוני בין בני אדם. שוני זה בין הלאומים מתבטא במיוחד בתחומים הציבוריים, ה"מסגרתיים" והחיצוניים, שהם בעיקר שייכים לעולמו של הגבר. המלך, הצבא, הפוליטיקה, החוקה והגאווה הלאומית

13 אמנם פעם היו נשים רבות מתות בשעת לידתן, אך המספרים הגדולים של גברים שנהרגו בקרבות (כפי שמעיד התנ"ך), בתאונות עבודה וצייד, והעובדה שאחוז התינוקות הזכריים שמתים בצעירותם תמיד יותר גבוה מאשר אצל התינוקות הנקביים, תמיד היטו את כף החיים לטובת הנשים.

הם תחומים ציבוריים, שצניעותה ועדינותה של האישה לרוב לא מתאימה להם. השוני בין הלאומים מגיע לשיאו במלחמות שביניהם.¹⁴

ברם, "אין דרכה של אשה לעשות מלחמה" (קידושין ב,ב). נשים מצטיינות יותר בפן השווה שבין כל בני האדם, האוניברסלי - אמא היא אמא, ובית הוא בית, ומשפחה היא משפחה בכל מקום בעולם. כמו שבעבר הפועלים ניסו להתאגד ולפעול באינטרסים ואידיאלים המשותפים שלהם באופן בין-לאומי, מבלי להתחשב בהבדלים ובאינטרסים הלאומיים של מדינותיהם, כך רואים בדורנו ארגוני נשים שחוצים כל הגבולות והתרבויות להתאחד למען זכויות הילד, זכויות האישה, נגד אלימות, נגד סמים, בעד שלום וכד'. **אמהות ונשיות הן הפנים ההומניסטיות שבאנושות; והן אוניברסליות, בין-לאומיות.**

על כן השבת האוניברסלית (זכר למעשה בראשית), בה אנו שותפים עם כל האומות, מופיעה בסימנות כלפי בית יעקב, הפן הנשי. שבת זאת מבוססת על **אמונה** (שהרי אנו בעינינו לא חזינו במעשה בראשית), לעומת השבת הלאומית (זכר ליציאת מצרים) שהיא מבחינת **אמת** (מוכחת בעדות). בדרך כלל, גברים עוסקים בתחום ה"אמת" (חייבים בלמוד תורה ובאיסור ביטול תורה, מוסרים עדות בבית דין וכד') לעומת נשים שמצטיינות יותר ב"אמונה" (הן לא היו שותפות לחטא העגל ולחטא המרגלים – ע"י במדבר רבה כא).

בשבת בראשית (פרי יתרו) מופיע הקב"ה בהתאם לפן הנשי - לא כמצווה (24,13) ולא במידת הדין, אלא במידת הרחמים (שם הוי"ה 25,21); "בלשון רכה" כמתאים לנשים ולחזון האוניברסלי: "וינח" (23). בדיברות אלו **הקב"ה** "מברך את יום השבת ויקדשהו" (24-26), ובית יעקב הוא **פסיבי** לגמרי,¹⁵ כדי לקבל את השבת "מן המוכן". לעומת זאת בשבת הלאומית (פרי ואתחנן), **"צוץ** ה' **אלקיך לעשות** את יום השבת" - בני ישראל (הפן הגברי) מצווים ("ותגיד לבני ישראל") במדת הדין ע"י בעל היד החזקה והזרוע הנטויה (המכניע, 23) לעשות **(באקטיביות)** את יום השבת.

14 חשוב לציין, שאחד מהחידושים שבעם ישראל הוא שלאומיותו מבוססת לא על גזענות והעלאת אומתו ע"י הכנעת או שנאת אומות אחרות, אלא אדרבה, על סמך "ונברכו בך כל משפחות האדמה". (בראשית יב,ג - ע"י אורות לראי"ה קוק, עמי קמט, סעי' ה; ועמי קד).

15 עיין במהר"ל בדרוש על התורה, שנשים נחשבות ליותר פסיביות - בלשון הנביא "שאננות" (ישעי לב,ט) - מצד זה שהן יותר ראויות ומוכנות מטבען לנן עזר, ועל כן "אינם בני פעולה והתעוררות מצד עצם בריאתן". משא"כ הגבר, ש"אינו בעל שאנן והשקט מצד התגברותו והתפעלו", ולכן יש לו טבע יותר אקטיבי, פעלתני ואגרסיבי. כמוכן, יש קו דק מאד בין אגרסיביות לבין אלימות, בעיה שהתייחסנו אליה לעיל.

השבת הנשית (בראשית, אוניברסלית) מוזכרת בקידוש של ליל שבת (יושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית) ובתפילת ליל שבת (יויכולו השמים והארץ; "בואי כלה") ובמנהגי ליל שבת.¹⁶ על כן, בערבית אומרים בתפילה "וינוחו ב'ה ישראל" - מתייחסים לשבת כאל נקבה. השבת הגברית (יציאת מצרים, לאומי, ישראלי) מוזכרת בקידוש ("זכר ליציאת מצרים") ומודגשת בתפילת שחרית ("עם מקדשי שביעי... ולא נתתו ה' אלוקינו לגויי הארצות... וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתת"). על כן יש שמשנים ביום את הנוסח, ומתייחסים לשבת בלשון זכר "וינוחו ב'ה ישראל".¹⁷

תפילת מנחה מצרפת את שתי השבתות - מצד אחד "אתה אחד ושמן אחד" (מזכיר שהוא הבורא, האחד שקדם אף לבריאה); ומאידך, "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". על כן במנחה אומרים "וינוחו ב'ה ישראל" (בלשון רבים). כל זה מבחינת "להגיד בצקף חסדך (היינו: ניסך, הכנעה, יציאת מצרים, עדות, לאומיות, אמת גלויה כאור היום, שחרית, גבריות) ואמונתך בלילות (מעשה בראשית, שלא ראינו כבחשכת הלילה, ערבית, נשיות) שאומרים במזמור שיר ליום השבת.

ייתכן שהדואליות הזאת תסביר לנו את הפסוק "אך את שבתותי תשמורו", וכבר הביא הרמב"ן שפסוק זה בא לכלול זכור ושמור, שמות ודברים, ביחד. נראה שלזה התכוונו חז"ל (פסיקתא רבתי כג) באומרם: "זכור נתן לאומות העולם, שמור נתן לישראל".

ז. השינויים באיסור עדות שקר ושוא

נשים פסולות הן לעדות¹⁸ (ב"ב קנה, ב). ברם, במקרים מסוימים נאמנות הן ב"מסירת אינפורמציה"¹⁹ בבית הדין. למשל, אישה נאמנת להעיד שמת פלוני כדי להתיר את אשתו מלהיות עגונה, ונאמנת לעניין טומאת סוטה. רבא קבל את עדות אשתו לפסול אישה אחרת שהייתה חייבת שבועה בבית דין (כתובות פה, א - מודגש שם שרבא האמין לה יותר משהאמין לרב פפא בתור עד אחד, בנימוק שהוא יודע שאשתו אינה משקרת, מה שאין כן לגבי רב פפא!). כמו כן, אשה

16 שירת "אשת חיל", וע"ע רמ"א או"ח רעד, א.

17 עיין בסי' נתיב-בינה לרב יששכר יעקבסון ח"ב עמ' 97.

18 עיין מה שכתבתי בטעם פסול הנשים בעדות, במאמרי "חידושי הלכה ומנהג במדרש פרקי רבי אליעזר", טללי-אורות סיון, תשנ"ד עמ' 175, הערה 51.

19 חילוק זה מופיע אצל הרב ישראל הס זצ"ל בספרו "אמונות", ח"א, עמ' 41.

נאמנת במסירת מידע אפילו בחיובי כרת, כמו לומר שהיא טהורה או ששומן אינו חלב.

על פי חילוק זה בין מסירת אינפורמציה (שלעיתים אשה נאמנת עליה אפילו בבית-דין) לבין עדות (בה אשה פסולה ע"פ גזרת הכתוב) ובהתאם לתיזה שלנו, מובן השינוי בין "לא תענה ברעך עד שקר" (בסי' שמות) לבין "עד שוא" (בסי' דברים). כלפי הנשים, שנאמנות רק בבירור המציאות, שייכת לאסור רק עדות²⁰ שקר, שהיא מסירת אינפורמציה לא נכונה (לפי ר' יוחנן: כגון לשקר בעניין אם "אכלתי" או אם "לא אכלתי", שבועות כא,א), כי שקר הוא ההפך של אמת (ע"פ הכתב-והקבלה על דברים ה,יז).

כלפי גברים, שנאמנים בכל סוגי העדות, שייך להוסיף איסור עדות שוא, שהיא עדות מיותרת (ע"י ספר הכרמל ע"פ המלבי"ם, ערך שוא-שקר, ופי' חזקוני דברים ה,יז) או עדות לגבי פרטים הקטנים, כגון הבדיקות - אם בגדיו של הנידון או קרבנו היו שחורים או לבנים וכדו' (הכתב-והקבלה, שם). אצל הנשים אין "הווה אמינא" שיגיעו לעדות שוא, ועל כן רבותא זו מופיעה רק בדברות שבדברים ולא בסי' שמות.

ה. סיכום

בעקבות דרשת המכילתא שמבחינה בין "כה תאמר לבית יעקב" (אלה הנשים שמדברים אליהן בלשון רכה) לבין "ותגיד לבני ישראל" (אלו הגברים שמדברים איתם במידת הדין ובכפייה כנגד יצריהם) והחקפדה על הסדר (שהדיבור לנשים קודם) מצאנו התאמה להפליא וצד שווה בין כל 31 השינויים (הקטנים עם הגדולים) שבין הדברות בסי' דברים לבין הדברות בסי' שמות. בין אם תקבל את החידוש המשני שלנו (שהמכילתא ואולי אף הפשט של הפסוק הנ"ל, מכוונת לחילוק שבין שתי מערכות הדברות) ובין לאו, הצעתנו העיקרית, שהדברות בספר שמות מנוסחות כלפי הפן הנשי שבכלל ישראל לעומת אלה שבספר דברים, שמכוונות כלפי הפן הגברי, בעינה עומדת, בעז"ה.

20 לעומת שיטת בעל ספר החינוך (מצ' קכב), סובר בעל מנחת-חינוך (סוף אות ג) שבמקרים שהזכרנו, דברי האשה הם אכן בגדר "עדות", ועל כן שייך לאסור גם לנשים בלשון "עד שקר". וזו לשונו: "אף שאינה חייבת בקרבן שבועה... מ"מ ישנן (הנשים) במצוות עשה זו (החיוב על מי שיש לו מידע להעיד עדות) והן בני עדות, כיון שמועילה עדותן (במקרים שהזכרנו)".